

Maria SUBI
(Universitatea de Vest din
Timișoara)

„A marmorei candoare” în latină
și în română

Abstract (The “Marble’s Candour” in Latin and Romanian): By reading the works of Latin and Romanian writers, one frequently observes that the white color is suggestively evoked by the use of marble, an element identified by its strikingly bright whiteness. Illustrated in Latin by the nouns *marmor*, *lapis*, *saxum* and the adjective *marmoreus*(3), and in Romanian by the terms *marmură/ marmoră*, *marmoreu*, *marmoriu*, *marmoros*, *(în)mărmurit* etc, the marble is often presented as construction material of grand edifices or of marvelous statues, carved by the skilled chisel of the sculptors or stemmed from some unusual metamorphoses. However, most of the time, the marble, as noun or adjective, it chromatically expresses the theme of the human body, whose beauty is enhanced by this perfect whiteness – characteristic of the face, torso, arms, legs etc, and it is artistically evoked in Latin literature and Romanian as well.

Keywords: marmor, marmoreus(3), marmură, marmoreu, marble, marmoreal etc.

Rezumat: Parcurgând operele scriitorilor latini și români, constatăm că, extrem de frecvent, culoarea albă se întruchipează sugestiv cu ajutorul marmurei, element recunoscut pentru pregnanța albului său strălucitor. Reprezentată în latină prin substantivele *marmor*, *lapis*, *saxum* și prin adjectivul *marmoreus*(3), iar în limba română prin termenii *marmură/ marmoră*, *marmoreu*, *marmoriu*, *marmoros*, *(în)mărmurit* etc., marmura este înfățișată în numeroase rânduri ca material de construcție a unor edificii grandioase sau a unor mirabile statui, făurite de daltă măiastră a sculptorilor ori rezultate în urma unor neobișnuite metamorfoze. La fel de frecvent însă, marmura, exprimată substantival sau adjectival, dezvoltă cromatic tema corpului uman, a cărui frumusețe se nutrește dintr-o astfel de albeață desăvârșită, care este a tenului, a pieptului, a brațelor, a picioarelor etc. și care este evocată foarte plastic în literatura latină și în literatura română deopotrivă.

Cuvinte-cheie: marmor, marmoreus(3), marmură, marmoreu etc.

Parcurgând operele poezilor latini, constatăm că, în mod frecvent, *albus color*, culoarea albă se întruchipează sugestiv cu ajutorul marmurei, element recunoscut pentru pregnanța albului caracteristic lui¹. Reprezentată în latină prin substantivele *marmor*, *lapis*, *saxum*², ca și prin adjectivul *marmóreus* (3), marmura – albă, varietatea cea mai căutată de marmură, întâlnită adesea în componența templelor sau altarelor (vezi André 1949, 340) – este înfățișată mai întâi ca material necesar în construcția unor edificii impunătoare, grandioase: *Praeterea fuit in tectis de marmore templum/ Conjugis antiqui* (Vergilius, *Aen.*, IV, 457-458) „Și mai era-n palat – din vremea veche/ A-ntâiului ei soț, a lui Siheus –/ Un

¹ Vorbind despre cromatică, G.I. Tohăneanu afirmă că un termen ce desemnează o anumită materie (*argint*, *aur* etc.) poate denumi un obiect prin raportare la „pregnanța culorii care îi este caracteristică” (*Arta evocării la Sadoveanu*, 1979, 240).

² Pentru *lapis* „marmură” și *saxum* „bloc de piatră, de marmură”, vezi Gaffiot [1934], 887, 1397.

paraclis de marmură”³ (p. 199); *Tum Phoebo et Triviae solido de marmore templum/ Instituiam* (Vergilius, *Aen.*, VI, 69) „Atuncea ctitori-voi lui Apolo/ Și Triviei un templu, tot din marmur” (p. 275); *Et viridi in campo templum de marmore ponam* (Vergilius, *G.*, III, 13) „Pe plaiul tău cel verde/ Am să durez din marmură un templu” (p. 188); *Tu secanda marmora/ Locas sub ipsum funus et sepulcri/ Inmemor struis domos* (Horatius, *Carmina*, II, XVIII, 17-19) „tu în preajma morții pui/ să-ți taie marmuri și, uitând mormântul,/ vrei palate să-ți zidești” (p. 173); *ut marmorei prodirem e limine tecti/ Insignis clara conspicuusque domo* (Tibullus, III, 3, 3-4) „să ies peste pragul lăcașului celui de marmur și/ Multe priviri să-mi atrag pentru palatul măreț” (p. 115); *Quidve domus prodest Phrygiis innixa columnis/ Taenare sive tuis, sive Caryste tuis/ Et nemora in domibus sacros imitantia lucos/ Aurataeque trabes marmoreumque solum?/ Quidve in Erythraeo legitur quae litore concha/ Tinctaque Sidonio murice lana iuvat* (Tibullus, III, 3, 13-18) „Ce, un palat ridicat pe coloane din Phrigia și din/ Tine, Tenare, ori din tine, Caryste, sau ce,/ Crânguri în case,-amintind de dumbrăvile sacre./ Întrauritele grinzi, marmora din pardoseli,/ Scoica pe erytreenele țărături culeasă și lâna/ Trasă în roș de Sidon oare la ce-mi folosesc?” (p. 115); *Tum medium claro surgebat marmore templum* (Propertius, II, 31, 9) „Se înălța, chiar la mijloc, un templu de marmură clară” (p. 127); *Tu modo Pompeia lentus spatiare sub umbra/ Cum sol Herculei terga leonis adit:/ Aut ubi muneribus nati sua munera mater/ Addidit, externo marmore⁴ dives opus* (Ovidius, *Ars am.*, I, 67-70) „Când sub al Leului semn intră Phoebus, la umbra arcadei/ Ce-a ridicat-o Pompei, pașii agale să-ți porți;/ Ori pe sub bolta de marmură albă de fiu înălțată/ Cu-mpodobirile noi ce-adaugă mama lui” (p. 162-163); *Subdita qua Veneris facto de marmore templo/ Appias expressis aera pulsat aquis/ Illo saepe loco capitur consultus Amori* (Ovidius, *Ars am.*, I, 81-83) „Lângă fântâna-apiană cu apele ei țânșitoare/ Unde-i în marmură, alb, templul Venerei zidit,/ Mânuiorul de legi s-a lăsat prins ades de iubire” (p. 163); *Tunc neque marmoreo pendebant vela teatro* (Ovidius, *Ars am.*, I, 103) „Nu se lăsa-n jos perdeaua în teatre de marmură-atuncea” (p. 164); *Et modo marmoreis referant audita theatris* (Ovidius, *Ars am.*, III, 317) „Și acum să spună cele auzite în teatrele de marmură”; *ego marmorei respexi summa theatri* (Ovidius, *Amores*, II, VII, 3) „am privit înaltele trepte ale teatrelor de marmură”; *Est mihi marmorea sacratus in aede Sychaeus* (Ovidius, *Heroides*, VII, 99) „Sicheu [...] Chipul lui sacru se află-ntr-un templu de marmură albă” (p. 105); *Conscia sit Iuno sacris praefecta maritis/ Et dea marmorea cuius in aede sumus!* (Ovidius, *Heroides*, XII, 87-88) „Martoră fie Iuno, ocrotitoarea nunților, precum și zeița în al cărei templu de marmură ne găsim”; *Ergo ubi marmoreo superi sedere recessu/ Celsior ipse loco sceptroque innixus eburno/ Terrificam capitis concussit terque quaterque/ Caesariem* (Ovidius, *Met.*, I, 177-180) „Când zeii se așezară în sala de marmură, Joe,/ Stând sus pe tronu-i mai nalt, sprijinindu-se-n-sceptru de fildeș,/ Clatină pletele-nfricoșătoare de trei patru ori” (p. 270); *Nunc fora, nunc aedes, nunc marmore tecta theatra* (Ovidius, *Ex Ponto*, I, VIII, 35) „Și foruri văd și teatre de marmură, palate” (p. 949); *Nuper*

³ Pentru traducerea în limba română, vezi Vergilius, *Eneida*, 1994 și *Bucolice*. Georgice, 1997.

⁴ După cum remarcă Lydia Pelletier-Michaud, în descrierea porticului lui Pompei, poetul dă „une connotation méliorative” acestei *externo marmore*, dovadă a faptului că, într-un atare context, exotismul este apreciat tocmai pentru caracterul insolit al esteticii sale: „l'exotisme coloré est apprécié notamment pour sa rareté et pour son esthétique inhabituelle, mais codifiée” (2007, 79).

eam Caesar facto de marmore templo./ Iam pridem posuit mentis in aede suae (Ovidius, *Ex Ponto*, III, VI, 25-26) „Cezărul [...] a-nălțat un templu de marmură Dreptății/ Dar el de mult o poartă în inimă pe ea” (p. 994); *Nec tibi de Pario statuum, Germanice, templum/ Marmore: carpsit opes illa ruina meas* (Ovidius, *Ex Ponto*, IV, VIII, 31-32) „Eu nu-ți voi face-un templu din marmură de Paros./ Germanice, căci astăzi eu stare nu mai am” (p. 1010).

În legătură cu lucrări „arhitectonici de-o grozavă măreție” este pomenită *marmura* și în operele scriitorilor români, după cum se poate vedea în creația eminesciană, care face din *marmură/marmoră* un „laitmotiv” „de o frecvență puțin obișnuită” (Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, 1965, 174): „Fastul romantic presupune clădiri somptuoase și îndrăznețe, încremenite în marmură” (Tohăneanu, *ibidem*, 175), întrucât – după cum remarcă Elena Tacciu – „marmura e o stâncă civilizată, captând suprafețele oglinzii” și conținând „ideea de artă” (1979, 55). Ca atare, în spațiul eminescian, strălucește, fără de moarte, marmura „curată” – cel mai adesea „albă și senină ca zăpada”, „ca laptele” sau „ca ceara”⁵: „Pe un mur înalt și rece de o *marmură* curată./ Albă ca zăpada iernei, lucie ca apa lină./ Se răsfrânge ca-n oglindă a copilei umbră plină”⁶ – *Înger și demon* (A, p. 71); „Și în templele mărețe, colonade-n *marmuri* albe./ Noaptea zeii se preîmblă în vestmintele lor dalbe” – *Egiptul* (A, p. 64); „Pe scări de *marmură*, prin vechi portaluri./ Pătrunde luna, înălbind păreții” – *Veneția* (A, p. 218); „În sala cu muri netezi de-o *marmoră* de ceară./ Pe jos covoare mândre, cu stâlpi de aur blond./ Cu arcure ce-și ridică boltirea temerară [...]/ Acolo sta-mpăratul” – *Povestea magului călător în stele* (P, p. 191); „Am văzut regii Iudeei în biserica măreață./ Unde *marmura* în arcure se ridică îndrăzneată/ Și columnele înalte cătră cer pare c-arat’/ Văzui pe David în lacrimi rupând haina lui bogată./ Zdrobind arfa-i sunătoare de o *marmură* curată”; „Doma strălucește-n noapte ca din *marmură* zidită./ Prin o mreajă argintoasă ca prin vis o vezi ivită”; „E frumoasa-mpărăție mândră a sântului soare/ Și pe coaste sunt palate, ce din verzile grădini/ Strălucesc *marmora* albă și senină ca zăpada./ Cu intrări în veci deschise, cu scări netezi, colonade/ Lungi de *marmure* ca ceara în lungi bolte se îmbin”; „A-mpăratului de soare bolți albastre și cu stele/ Se ridică-n caturi nalte tot castele pe castele./ Cu ferești de aur d-Ofir, cu oglinzi de diamant./ Cu scosuri de albe *marmuri*, cu covoare de purpură;/ Printre mândrele coloane o cântare blând murmură –/ E un vânt cu suflet dulce într-un aer de briliant”⁷ – *Memento mori* (P, p. 145, 156, 163-164); „Pe scări de *marmur* ne suim cu toții/ Și morții-și caut prin coloane soții” – *Rime alegorice* (P, p. 276) ; „El vede castele cu arcure senine/ De *marmură* albă ascunse-n dumbrave” – *Diamantul Nordului* (P, p. 383); „Într-un sarai cu cùpola rotundă./ Pe scări de *marmură* îmi

⁵ În registrul tenebros al operei sale, apare însă și marmura neagră (cf. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, 175): „În dom de *marmur negru* ei intră liniștiți/ Și porțile în urmă în vechi fâțâni s-aruncă”; „Arald cu moartea-n suflet, a gândurilor pradă./ Pe jeț tăcut se lasă, cu dreapta pe-a lui spadă./ În zid de *marmur negru* se uită crunt și drept”; „Pe-oglinzi de *marmuri negre* un negru nimețz [...] Și chipul morții pare că-n orice colț îl vezi” – *Strigoii* (A, p. 111, 114-115); „Descuie și intră în mândrele hale/ De *marmură neagră*, întinse și lungi [...]/ A murilor *marmuri* lucind *ebenine*/ Ca negre oglinde de tuci lustruit” – *Povestea magului călător în stele* (P, p. 207-208); „De-a lungul murilor salei stăteau, în șiruri lungi, statui urieșești de *marmură neagră*” – *După această întâmplare minunată* (p. 221); „Aerul sălii e argintit, cald de miroase, strălucit de oglinzi cu privazuri de *marmură neagră*” – *Avatarii faraonului Tlâ* (p. 252).

⁶ Pentru poezia eminesciană, vezi Eminescu (A) și (P), iar pentru proza eminesciană, vezi Eminescu 1997.

⁷ În descrierile eminesciene din *Memento mori*, descrieri consacrate domei selenare și împărăției „sântului soare”, Elena Tacciu vede „vidul aerian solidificat până la consistența minerală a marmurei, iar lumina translucidă conferindu-i luciul oglinzii”, astfel luând naștere o „arhitectură a reveriei uranice” (1979, 56).

urc piciorul” – *În căutarea Șeherezadei* (P, p. 254); „Făt-Frumos [...] ajunsese până la scările de **marmură** ale palatului”; „pe o insulă de smarand, [...] se ridica un mândru palat de o **marmură** ca laptele, lucie și albă – atât de lucie, încât în ziduri răsfrângea ca-ntr-o oglindă de argint” – *Făt-Frumos din lacrimă* (p. 23); „portale nalte, galerii de-o **marmură** ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase – toate pline de un aer răcoare și mirositor” – *Sărmanul Dionis* (p. 69-70); „Pe jos, **marmură** albă ca laptele, pe sus, arcadele nalte de aur, stâlpii de aur...” – *Geniu pustiu* (p. 172); „într-un loc era un joc de ape care sticleau ca argintul izbucnind în sus și recăzând în bazinul lor de **marmură** albă în snopuri înalte de fire de diamant” – *Avatarii faraonului Tlă* (p. 253).

La crearea unei atmosfere de grandoare și opulență contribuie însă și adjectivele *marmoreu* sau *marmoros*, precum și participiul adjectivizat (*în*)*mărmurit*, care, așezat fiind în contexte sugestive, echivalează cu „de marmură, dăltuit în marmură”⁸ (vezi Tohăneanu, *Eminesciense*, 1989, 43): „Pe murii albi **marmorei** s-urc pilastre./ Ce netezi, roși, oglinde de purpură./ Reflectă frunze verzi și flori albastre” – *În căutarea Șeherezadei* (P, p. 254); „Cufundat în întuneric, lâng-o cruce **mărmurită**./ Într-o umbră neagră, deasă, ca un demon El veghează” – *Înger și demon* (A, p. 70); „Ah, trimiteți popoare vulturii voștri/ Cei de lemn să zboare pe marea măreață./ Căci a Romei eterne picioare **marmorei**/ Daruri așteaptă” – *Murmură glasul mării* (P, p. 241); „Și sub arborul cel gros/ Și în umbra deasă/ La mormântul **marmoros**/ Doamna cea frumoasă” – *Palida madonă*; „și urcau drumul lunii, și se pierdeau în palatele **înmărmurite** ale cetății din lună” – *Făt-Frumos din lacrimă* (p. 38).

Frumusețea decorativă a creațiilor de artă plastică este de asemenea îndatorată marmurei și scriitorii antici închipuie felurite *signa*, statui din *marmor*, care sunt adesea **Parii lapides**, executate din marmura albă – celebră – extrasă din insula Paros: *Excudent alii spirantia mollius aera/ (Credo equidem), vivos ducent de marmore vultus* (Vergilius, *Aen.*, VI, 847-848) „Lucra-vor alții bronzuri cu mai multă/ Înmlădiere, dându-le suflare;/ Din marmur, alții chipuri vii vor scoate” (p. 316); *Stabunt et Parii lapides, spirantia signa/ Assaraci proles* (Vergilius, *G.*, III, 34-35) „Și statui înălța-se-vor din marmur/ De Paros, parcă vii, înfățișându-i/ Pe-urmașii lui Asáracus” (p. 189); *Delia, [...] levi de marmore tota/ Puniceo stabis suras evincta coturno* (Vergilius, *B.*, VII, 29, 31-32) „Diana, [...] Nălța-te-vei întreagă, o statuie/ Strălucitoare-n marmur, cu coturnii/ Împurpurați, trași peste-a tale pulpe” (p. 79-80); *divite me scilicet atrium/ Quas aut Parrhasius protulit aut Scopas./ Hic saxo, liquidis ille coloribus/ Sollers nunc hominem ponere, nunc deum* (Horatius, *Carmina*, IV,VIII, 5-8) „de-aș avea la îndemână/ niște opere de artă ce cu genială mână/ Scopas ori Parasiu dat-au, zei și oameni făurind,/ unul marmura cioplind-o, altul pânzele vopsind” (p. 271); *incisa notis marmora publicis./ Per quae spiritus et vita redit bonis/ Post mortem ducibus* (Horatius, *Carmina*, IV,VIII, 13-15) „marmurile pline de inscripții populare, / unde după moarte încă află viață și suflare/ bunii generali” (p. 273); *Hic equidem Phoebus visus mihi pulchrior ipso/ Marmoreus tacita carmen hiare lyra* (Propertius, II, 31, 5-6) „Și mai frumos îmi păru, decât Phoebus, el însuși cu lyra-i/ Mută, din marmur, un cânt dulce din buze cântând” (p. 127); *grande armarium in angulo vidi, in cuius aedicula erant Lares argentei positi Venerisque signum marmoreum et pyxis aurea* (Petronius, XXIX) „am văzut

⁸ Tot astfel, și verbul *a înmărmuri* ajunge să însemne „a se transforma în marmură”: „Norii cerului *înmărmuriră* și se făcură palat sur și frumos” – *Făt-Frumos din lacrimă* (p. 39).

într-un colț un dulap mare, cu o nișă în care se găseau niște lari de argint, o statuie din marmură a Venerei și o cutie de aur” (p. 64); *Quae nunc nomen habent operosi signa Myronis/ Pondus iners quondam duraque massa fuit [...];/ Cum fieret, lapis asper erat: nunc, nobile signum./ Nuda Venus madidas exprimit imbre comas* (Ovidius, *Ars am.*, III, 219-220, 223-224) „Ale lui Myron statui, măiestrite cu dalta de dânsul,/ Oare n-au fost lănceput mari bolovani necioplîți?!/ [...] Marmura-aceasta, o piatră, acuma-i statuie vestită,/ Este Venera storcând părul de valuri muiat” (p. 212).

Același scriitor latin, Ovidius, prezintă statui, *simulacra*, plămădite și ele din marmură albă ca neaua, *niveo de marmore*, care nu sunt însă rezultatul trudei artistului, ci sunt rezultatul metamorfozei unor făpturi vii, *în-mărmurite* pentru totdeauna, prefăcute în imobilă și eternă **marmor**⁹: *Simulacra videt diversa figuris/ Adgnoscatque suos et nomine quemque vocatum/ Poscit opem credensque parum sibi proxima tangit/ Corpora: marmor erant* (*Met.*, V, 211-214) „El vede statui în mișcări diferite;/ Își recunoaște pe-ai săi și pe nume îi strigă, le cere/ Și ajutor; necrezând ce vedea, el atinge pe-acele/ Trupuri ce-aproape i-erău: piatră rece!” (p. 375); *Tum quoque conanti sua vertere lumina cervix/ Deriguit, saxoque oculorum induruit umor./ Sed tamen os timidum vultusque in marmore supplex/ Submissaeque manus faciesque obnoxia mansit* (*Met.*, V, 232-235) „Cercând să-și îndrepte/ Ochii aiurea, el gâtul și-l simte țeapăn; și ale/ Ochilor lacrimi sunt piatră; ci totuși rămas-a în marmor/ Groaza privirii și ruga pe chip, precum și mișcarea/ Măinilor ce se supun și înfățișarea umilă” (p. 375); *orba resedit/ Exanimis inter natos natasque virumque/ Deriguitque malis; nullos movet aura capillos./ In vultu color est sine sanguine, lumina maestis/ Stant inmota genis, nihil est in imagine vivum./ Ipsa quoque interius cum duro lingua palate/ Congelat, et venae desistunt posse moveri;/ Nec flecti cervix nec brachia reddere motus/ Nec pes ire potest; intra quoque viscera saxum est./ Flet tamen et validi circumdata turbine venti/ In patriam rapta est: ibi fixa cacumine montis/ Liquitur, et lacrimas etiam nunc marmora manant* (*Met.*, VI, 301-312) „Nemișcată în jalea-i rămâne-ntre fete;/ Fii și bărbat, morți cu toții. Al ei păr nu-l mai resfiră/ Vântul, nici sângele nu-i mai roșește obrăjii, iar ochii/ Stau nemișcați, iară chipul i-e jalnic; nimic pe-a ei față/ Nu-i viu, și limba-i-ngheață în cerul gurii-mpietrit; prin/ Vine nimic nu mai mișcă; iar gâtul ei nu mai e-n stare/ Să se întoarcă, brațele să se miște, piciorul/ Să mai păsească. De piatră îi sunt măruntaiele. Totuși/ Plânge. Și-un vânt în vârtej o-nfășoară și-n patrie-o duce./ Și o așază pe vârf de munte; din ea izvorește/ Apă; și marmura-aceea și astăzi lacrimi mai varsă” (p. 399); *medio (mirum) duo marmora campo/ Adspicio; fugere hoc, illud captare putares* (*Met.*, VII, 790-791) „în mijlocul/ Câmpului, văd două statui de marmură; o ce minune!/ Una credeai că aleargă, iar alta că latră” (p. 437); *Illa mihi niveo factum de marmore signum/ Ostendit iuvenale gerens in vertice picum./ Aede sacra positum multisque insigne coronis* (*Met.*, XIV, 313-315) „arată-acea roabă-o statuie/ A unui tânăr, pe cap cu-o ciocănitoare; tăiată-n/ Marmură albă ca neaua, stătea într-un templu și multe/ Flori împletite podoabă-i făceau” (p. 606).

Marmoreum opus, o statuie de marmură pare și Andromeda, în momentul în care *Abantiades*, Perseus, o zărește legată de stâncă: *Quam simul ad duras religatam brachia*

⁹ Cu privire la metamorfoza minerală, care ține de așa-numitul „complex al Meduzei”, vezi Bachelard 1998, 169-172. Autorul notează: „o statuie este și ființa umană imobilizată de moarte, dar și piatra care vrea să se nască într-o formă umană” (*ibidem*, 172). Cf. și Tacciu 1979, 46 ș.u.

*cautes/ Vidit Abantiades, nisi quod levis aura capillos/ Moverat et tepido manabant lumina fletu./ Marmoreum ratus esset opus (Met., IV, 672-675) „Urmașul lui Abas o vede legată/ De-o stâncă aspră; dacă n-ar fi unduit de o boare/ Părul copilei și dacă nici lacrimi călduțe din ochii-i/ Nu ar cădea, drept statuie de marmură ar fi luat-o” (p. 362). Aceeași imagine a unor marmoreene statui – dar a unor statui neisprăvite încă – este evocată de Ovidius atunci când narează transformarea pietrelor azvârlite de mâna lui Deucalion și a Pyrrhei în oameni, care, într-o primă fază a metamorfozei lor, seamănă cu figurile cioplite în marmură, dar neterminate încă: *Saxa (quis hoc credat, nisi sit pro teste vetustas?)/ Ponere duritiem coepere suumque rigorem/ Mollirique mora mollitaque ducere formam./ Mox ubi creverunt naturaque mitior illis/ Contigit, ut quaedam, sic non manifesta videri/ Forma potest hominis, sed uti de marmore coepta/ Non exacta satis rudibusque simillima signis (Met., I, 400-406) „Și (cine-ar crede, dacă n-a sta martori cei din vechime)/ Pietrele-și pierd tăria și-asprimea, și-ncetul cu-ncetul/ Se înmoaie și astfel înfățișarea și-o schimbă/ Și pe când cresc, îndulcindu-și felul, încep să se vadă./ Nelămurite, chipuri de oameni, la fel cum se-arată/ Când într-o marmură sunt începute, dar neterminate;/ Seamănă mult cu statuile încă neisprăvite” (p. 276).**

În spațiul românesc, marmura sculptată de dalta măiastră a artistului îl fascinează cu osebire pe Mihai Eminescu, puternic atras de „Idealul frumuseții statuare” din clasicismul elen, căci marmura „care bănuie visările poetului este aceea din insulele scăldate în lumină ale Eladei”, insula Paros, de pildă, fiind „amintită expres” atât în *Scrisoarea IV*, cât și în *Cezara* (Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, 182): „Venere, **marmură** caldă, ochi de piatră ce scânteie./ Braț molatic ca gândirea unui împărat poet./ Tu ai fost divinizarea frumuseții de femeie” – *Venere și madonă* (A, p. 50); „Și bărbia lui s-apasă de al pietrei umăr rece./ Părul său negru ca noaptea peste-al **marmurei** braț alb”; „O, nu-i umbra ei aceea – este îngeru-i de pază./ Lângă **marmura** cea albă văd ființa-i aeriană” – *Înger și demon* (A, p. 70, 71); „De la creștet la picioare s-o admiri și s-o desmierzi/ Ca pe-o **marmură de Paros** sau o pânză de Corregio./ Când ea-i rece și cochetă? Ești ridicul, înțelege-o...” – *Scrisoarea IV* (A, p. 176); „în vechimea sfântă se junghiau odinioară/ Virginile ce stătură sculptorilor de modele./ Când tăiau în **marmor** chipul unei zâne după el” – *Scrisoarea V* (A, p. 179); „a mea iubire e-atâta de curată./ Ca aura de care tu ești împresurată./ Ca setea ursitoare ce-o au dupăolaltă/ Lumina de-ntunerec și **marmura** de daltă” – *Nu mă-nțelegi* (P, p. 503); „Orbul sculptor în chilie pipăie **marmura** clară./ Dalta-i tremură... înmoaie cu gândirea-i temerară/ Piatra rece. Neted iese de sub mâna-i un întreg./ Ce la lume își arată palida-i, eterna-i fire,/ Stabilă-n a ei mișcare, mută-n cruda ei simțire –/ O durere-ncremenită printre secolii ce trec”¹⁰ – *Memento mori* (P, p. 151); „Împărat fuși Omenirei, crezu-n tine era stâncă.../ Azi pe pânză te aruncă, ori în **marmură** te taie” – *Dumnezeu și om* (P, p. 237); „Izvoare vii din vase stau să salte/ Și lângă ele nimfele de **marmur**./ Făpturi cerești unor măiestre dalte” – *Rime alegorice* (P, p. 277); „Să-nvie pânza, Rafael astăzi nu-i./ Nu-nvie dalta-n mânilor cele noi./ Moarta rămâne/ **Marmură** grea sub ochiul mort” – *În van căta-veți* (P, p. 433); „O candelă subțire sub bolta cea înaltă/ Lumină peste regii cei dacici laolaltă./ Cari tăiați în **marmur** cu steme și hlamide/ Se înșirau în sală sub negrele firide” – *Gemenii* (P, p. 478).

Statui săpate în marmură ne întâmpină și în versurile altor poeți români: „Nimfele de **marmură** privesc,/ Cu ochii-ntrebători, către peluza/ Pe care-un Zeu își pregătește arcu!”

¹⁰ Ideea eternității artei apare clar subliniată în acest fragment (Tacciu 1979, 58).

(Ion Minulescu, *Romanța fără muzică*, p. 54); „Dau bronzului figură omenească,/ Iar Regilor –/ Pe socluri de *marmură*-nșirați –/ Poruncitoare gesturi, ca-n veci să poruncească” (Ion Minulescu, *Romanța soarelui*, p. 83); „Pe soclurile albe de *marmură*,/ Sculptate/ De dalta unor meșteri aduși din alte țări,/ Eternizate-n masca supremei nepăsări,/ De-a lungul celor șapte alei/ Întretăiate/ De alte șapte alei,/ În parcul meu veghează o sută de femei –/ O sută de amante pe care le-am iubit/ Cu-atîta frenezie” (Ion Minulescu, *Romanța unui rege asiatic*, p. 104-105); „Pe-aproape o făptură s-a mișcat./ Un faun calcă tânăr pe poiene,/ La fel cu cel în *marmură* săpat” (Ion Pillat, *Păstorul și faunul*, p. 168); „Sub cuta caldă-*a pietrii* simți trupul unui zeu” (Ion Pillat, *Marmură greacă*, p. 210). Pe de altă parte, la un prozator ca Ionel Teodoreanu, întâlnim reflecții cu privire la „dura *marmură* în spuma căreia plutește alba nuditate a statuilor” (p. 18) și cu privire la frumusețea eternă a Venerei de Milo: „Dar cine s-ar încumeta să sfarme *marmura* Venerei din Milo? Ce daltă și ce mână ar îndrăzni să tulbure și să clinească o perfecțiune întrupată? Doară barbarul sau nebunul pentru care așchia de *marmură* sfărmată, și lovitura care sfarmă, sunt privilegiate și muzică mai prețioasă decât tăcerea închisă în lunara eternitate a statuii” (p. 110). Și tot o statuie de marmură – celebră – este comentată în amănunt de Alexandru Odobescu, în falsul său tratat de vânătoare: „A fost, fără îndoială, un vânător inspirat și a știut să mânuiască bine arcul și săgețile artistul subt a cărui daltă s-a mlădiit statua Dianei de la Luvru, acea mândră și sprintenă fecioară de *marmură*, care s-avântă, ageră și ușoară sub crețurile dese ale tunicei ei spartane, scurtă în poale și larg despăcată la umeri. O mișcare vie și grațioasă a grumazului a înălțat capu-i, cu perii sumeși la ceafă în corimb, și pe fruntea-i, coronată cu o îngustă diademă se strecoară ca un prepus de mânie. Peplul îi înfășoară, ca un brâu, talia zveltă, și cutele veșmântului ascund sânu-i fecioresc; dar brațele-i goale, unul se încovoie în sus, ca să scoată o săgeată din cucura de pe umeri; cellalt se reazimă pe creștetul cornut al ciutei” (p. 42).

Revenind apoi în spațiul literaturii latine, trebuie spus că, în mod frecvent, marmura, exprimată substantival sau adjectival (*marmor, lapis, saxum, marmoreus*) dezvoltă cromatic tema corpului uman – „thème du corps humain” –, a cărui frumusețe se nutrește din acest alb dominant, care este al tenului, al brațelor, al gâtului, al sânilor, al picioarelor etc. (vezi André 1949, 323-325) și care se asociază cu „l'idée de vulnérabilité”, „fragilité” și „délicatesse” (Pelletier-Michaud 2007, 109), calități feminine prin excelență: *Marmoreum*¹¹ [...] *pedem* (Vergilius, *Ciris*, 252) „picioare albe ca marmura”; *Marmorea* [...] *bracchia* (Vergilius, *Ciris*, 449) „brațe albe ca marmura”; *Marmoreum* [...] *corpus* (Vergilius, *Ciris*, 499) „trup alb ca marmura”. Exemple – multiple – aflăm și în paginile lui Horatius, Ovidius sau Petronius: *Urit me Glycerae nitor/ Splendentis Pario marmore purius* (Horatius, *Carmina*, I, XIX, 5-6) „Mă mistuie-a Glicerii-nfățîșare,/ ca marmura de Paros măi frumoasă” (p. 107); *Adstitit illa amens albo et sine sanguine vultu,/ Caeduntur Pariis qualia saxa iugis* (Ovidius, *Amores*, I, 7, 50-51) „Sta uluită-nainte-mi, pe chip fără pic de roșeață,/ Albă ca marmura când dalta o taie din munți” (p. 19); *Litora marmoreis pedibus signate, puellae* (Ovidius, *Amores*, II, 11, 15) „Numai pe țarmuri să-ți calce piciorul de marmură, mândro” (p.

¹¹ Cu privire la sensul metaforic al epitetului *marmoreus*, ce reflectă albeața de marmură, vezi Baran 1983, 343.

47); *Candida nec mixto sublucent ora rubore./ Forma novi talis marmoris*¹² *esse solet* (Ovidius, *Heroides*, XXI, 217-218) „Pic de roșeață nu-i amestecată pe fața mea pală;/ Marmura astfel o vezi proaspăt tăiată din stânci” (p. 156); *summa vestem deduxit ab ora/ Nudaque marmoreis percussit pectora palmis* (Ovidius, *Met.*, III, 480-481) „haina și-o rupe din partea/ Cea mai de sus și se bate cu albele palme pe pieptul/ Gol” (p. 332); *Marmoreoque manet vultus mirantis in ore* (Ovidius, *Met.*, V, 206) „Dar pe-a sa față de marmură e-ntipărită mirarea” (p. 374); *Et lacrimae vocem impedire loquentis./ Quas ubi marmoreo detersit pollice virgo/ Et solata deam est* (Ovidius, *Met.*, XIII, 745-747) „Lacrimi amare/ O-mpiedicără-a vorbi. Iar fecioara, cu degetul mare/ Alb ca marmura când i le-a șters, mângâind pe zeiță,/ Zise” (p. 588); *Aurea marmoreo redimicula demite collo* (Ovidius, *Fasti*, IV, 135) „Salba de aur luați de pe gâtu-i de marmură” (p. 739); *Premebat illa resoluta marmoreis cervicibus aureum torum* (Petronius, CXXXI) „Circe își întinsese leneș gâtul ei marmorean pe un așternut de aur” (p. 224).

Asocierea cu marmura este utilizată de altminteri în vederea alcătuirii unor portrete memorabile, așa cum este portretul eroului vergilian, Aeneas, a cărui albeață corporală, raportată, într-o gradație ascendentă, la albul lucios al fildeșului (*ebori*), albul argintului (*Argentum*) și apoi la albul strălucitor al marmurei de Paros (*Pariusve lapis*), slujește unei splendide „peinture du corps masculin” (Baran 1983, 325): *Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit./ Os umerosque deo similis; namque ipsa decoram/ Caesariem nato genetrix lumenque iuventae/ Purpureum et laetos oculis afflarat honores:/ Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo/ Argentum Pariusve lapis circumdatur auro* (Vergilius, *Aen.*, I, 588-593) „La față și la boi c-un zeu asemeni,/ Rămâne-Enea-n limpede lumină,/ Strălucitor. Căci Venera, ea însăși,/ Suflase peste-al ei fecior podoaba/ Ș-a pletelor, ș-a tinereții-n floare./ Lumină bujorie și o slavă/ De-ademenire plină. Se întâmplă/ Așa când fildeșul se împodoabe/ De iscusita meșterilor mână/ Sau când argintul, marmura de Paros/ Cu aurul roșcat se învrâstează” (p. 64-65). Aceeași referire la marmura de Paros îi folosește lui Ovidius la descrierea farmecelor fizice cu totul excepționale ale tânărului Narcis: *Adstupet ipse sibi vultuque inmotus eodem/ Haeret, ut e Pario formatum marmore signum;/ Spectat humi positus geminum, sua lumina, sidus/ Et dignos Baccho, dignos et Apolline crines/ Inpubesque genas et eburnea colla decusque/ Oris et in niveo mixtum candore ruborem./ Cunctaque miratur, quibus est mirabilis ipse* (Ovidius, *Met.*, III, 418-424) „Prins de mirare în fața lui însuși, stă fără să-și miște/ Trupul sau chipul, de pare statuie din piatră de Paros./ Stă și privește, lungit, ochii săi stele gemene, părul/ Vrednic de Bacchus și vrednic de-al lui Apolo și fața/ Smeadă și gâtul de fildeș și farmecul gurii și albul,/ Rumen pe-obraji; îndrăgea tot ce alții la el îndrăgiră” (p. 331).

Un portret remarcabil ne întâmpină și în paginile *Satyriconului*, unde Petronius ne oferă o reprezentare detaliată a unei frumuseți feminine desăvârșite (*mulierem omnibus simulacris emendatiorem; Nulla vox est quae formam eius possit comprehendere*), care se distinge prin tenul său, de un alb marmorean (*candor [...] Parium marmor extinxerat*): *Nec diu morata dominam producit e latebris, laterique meo applicat mulierem omnibus simulacris emendatiorem. Nulla vox est quae formam eius possit comprehendere, nam*

¹² Descriind acest alb marmoreu al tenului său – care simbolizează albul virginal –, eroina își subliniază statutul de fecioară și încearcă astfel să câștige bunăvoința zeiței Diana, care îi este ostilă: „en insistant sur la couleur blanche, s'accroche à son statut de vierge, en vertu duquel Diane devrait la favoriser” (Pelletier-Michaud 2007, 139).

quicquid dixero minus erit. Crines ingenio suo flexi per totos se umeros effuderant, frons minima et quae radices capillorum retro flexerat, supercilia usque ad malarum scripturam currentia et rursus confinio luminum paene permixta, oculi clariores stellis extra lunam fulgentibus, nares paululum inflexae et osculum quale Praxiteles habere Dianam credit. Iam mentum, iam cervix, iam manus, iam pedum candor intra auri gracile vinculum positus: Parium marmor extinxerat (Petronius, CXXVI) „N-a zăbovit însă mult și și-a scos stăpâna din ascunzătoare. Lângă mine a apărut o femeie mai frumoasă decât cea mai desăvârșită dintre statui. Nici un fel de cuvinte n-ar putea reda frumusețea ei, căci orice voi spune va fi mai prejos decât realitatea. Pletele, ondulate natural, i se revărsau din belșug pe umeri, fruntea îi era mică de tot și o purta descoperită și cu părul pieptănat în sus; sprâncenele i se arcuiau până la tâmpile și aproape că se uneau deasupra nasului. Ochiul ei strălucea mai tare decât stelele pe o noapte fără lună; avea nările puțin desfăcute și gura micuță, întocmai ca a Dianei lui Praxitele. Bărbia, gâtul, brațele, picioarele, albe ca neaua și prinse în brățări gingașe de aur, toate făceau să pălească strălucirea marmorei de Paros” (p. 217).

„Transparența, strălucirea, claritatea”, laolaltă cu „intensitatea superlativă a culorii albe” (Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, 176-177), toate aceste calități ale marmurei se regăsesc și în opera lui Mihai Eminescu, în care comparația cu prețiosul material se ivește ca un leitmotiv obsedant, cu ajutorul său construindu-se imaginea femeii ideale din creația eminesciană – iubita angelică, îngerul cu pielea de un alb delicat și păr de aur: „Ce-ți lipsește oare ție, blond copil cu-a ta mărire,/ Cu de **marmur**-albă față și cu mâinile de ceară,/ Vâl – o negură diafană mestecată-n stele; clară/ E privirea-ți inocentă sub a genelor umbrire [...]?” – *Înger și demon* (A, p. 71); „Cu sfințici vechi de zile mă-ntâmpinași în cale,/ Ca **marmura** de albă, cu păr de aur moale” – *Strigoii* (A, p. 108); „Un demon sufletul tău este/ Cu chip de **marmură** frumos” – *Te duci...* (A, p. 228); „De-ai muri, copil de rege de-ale florilor miroasă,/ Ca de **marmură** un înger sub boltirile înalte,/ Pe un catafalc depusă – un popor ar plânge-n calte,/ După sufletul tău dulce, după sfânta cea frumoasă” – *Ta twam asi* (P, p. 423); „De vrei ca toată lumea nebună să o faci,/ În catifea, copilă, în negru să te-mbraci –/ Ca **marmura** de albă cu fața ta răsari,/ În bolțile sub frunte lumină ochii mari/ Și părul blond în caier și umeri de zăpadă –/ În negru, gură-dulce, frumos o să-ți mai șadă!”; „O, **marmură** curată, o, înger, o, femeie,/ Eu să te-ating pe tine cu-a patimei scânteie [...] ?/ Nebun ce sunt... Nu râzi tu? O, râzi de mine... Râzi./ Plângând cu-amărăciune, cu ochii să-mi închiz./ Să nu mai văd nainte-mi acea frumoasa zeie,/ Cu capul ei de **marmur** pe umeri de femeie...” – *Icoană și privaz* (P, p. 336, 337); „Să-nceți a fi icoana iubirii cei eterne,/ Cu **marmura** cea albă să nu te mai asameni/ Să fii ca toată lumea – frumoasă între oameni” – *Nu mă-nțelegi* (P, p. 503); „Prin gândurile-mi triste și negre treci frumoasă,/ Ca **marmura** de albă, în haine de argint,/ Cu ochii mari albaștri în bolți întunecoase/ Și desfăcut ți-e părul în valuri de-aur moale...” – *O arfă pe-un mormânt* (P, p. 232).

Ceea ce se remarcă în cuprinsul textelor eminesciene este faptul că sintagma „Ca **marmura** de albă” – împreună cu variațiunile sale – se plasează constant într-o poziție forte (vezi Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, 1965, 176), la început de vers, dar și la sfârșit de vers („ca **marmura** de pal”), astfel că accentul cade asupra ideii de alb marmoreu – prototipic pentru „Frumsețile-ne tineri”: „Ca **marmura** de albe, ca ea nepăsătoare,/ Prin aerul cel roșu, femei trec cu-arme-n braț,/ Cu păr bogat și negru ce pe-umeri se coboară/ Și sâniilor acopăr – e ură și turbare/ În ochii lor cei negri, adânci și deserați” – *Împărat și proletar* (A, p. 83); „Din frunte-mi se retrage raza cea de cristal,/ Ea prinde chip și formă, o formă

diafanină./ Înger cu aripi albe, ca *marmura* de pal” – *Povestea magului călător în stele* (P, p. 217); „Frumoasă ești... o prea frumoasă fată./ Ca *marmura* de albă-i a ta față./ Îmi vine să alerg la tine-ndată/ Și-astfel cum dormi să te cuprind în brață” – *Dormi!* (P, p. 292); „Ca *marmura* de albă, cu mâni subțiri și reci./ Strângeai o manta neagră pe sânul tău... În veci/ Nu voi uita cum tâmpla c-o mâna netezind/ Și fața ta spre umăr în lături întorcând./ Știind că nimeni nu e în lume să te vadă./ Ai fost lăsat în valuri frumosul păr să cadă” – *Sarmis* (P, p. 475); „Dar m-ai învins... Pătruns-ai a inimei cămări/ Și-acum lucești ca steaua fatală peste mări/ Pe gândurile mele... și treci așa frumoasă/ Ca *marmura* de albă, cu gene lăcrămoase” – *Gelozie* (P, p. 490).

Aceeași imagine creează la Mihai Eminescu și epitele metaforice *marmoreu* (vezi Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, 1965, 176), *marmoriu*¹³: sau participiul-adjectiv (*în*)*mărmurit* = „gravat, immortalizat în marmură” (vezi Tohăneanu, *Eminesciene*, 43): „Din negru giulgi se desfășor/ *Marmoreele* brațe./ El vine trist și gânditor/ Și palid e la față” – *Luceafărul* (A, p. 189); „Lui i se descopăr nimfe de-o *marmoree* zăpadă, / Ce în apa lui cea clară cursului se lasă pradă” – *Memento mori* (P, p. 150); „Cine-o vedea cu părul ei galben și lung, despletit și împrăștiat ca creștii unei mantii de aur pe sânul ei rece, cine-ar fi văzut fața ei de-o durere mută, săpată parcă cu dalta în trăsăturile ei, ar fi gândit că-i o *înmărmurită* zână a undelor, culcată pe un mormânt de prund”¹⁴ – *Făt-Frumos din lacrimă* (p. 40); „paloarea cea liniștită și *marmorie* a feței contrasta cu părul în dezordine” – *Sărmanul Dionis* (p. 76); „Ochii închiși și seci, gura ei trasă cu amărăciune, fața ei ce sta să plângă și nu putea te făcea să crezi că maestrul Canova își săpase pe acele morminte o operă a *marmoreului* său geniu și c-o întronase printre cruci și morminte acoperite de ninsoare”; „părul negru ca noaptea, despletit, ce flutura împrejurul gâtului ei alb ca marmura cea moartă... haina lungă și neagră de mătase îi dădea aspectul unei furii a durerii, unei dureri *înmărmurite*”; „ea rămase dreaptă, o-*nmărmurită* statuă a disperării sublime, cu mândrie de leoaică în față, c-o strălucire sălbatecă și vergină în ochi”; „Pluteau ca genii abia văzute, umbre mai transparente, cu pielea vânăta ca marmura ce pare moale, cu ochii mari albaștri, cu lungi bucle negre ce-nconjurau fața lor albă și cădeau pe gâturile *marmoree* și pe hainele de argint” – *Geniu pustiu* (p. 154, 184, 185, 189); „Atât de nobilă, atât de frumoasă, capul ei se ridica c-un fel de copilăroasă mândrie, astfel cum și-l ridică caii de rasă arabă, și-atunci gâtul nalt lua acea energie *marmoree* și doritoare totodată ca gâtul lui Antinous” – *Cezara* (p. 94); „i-nconjură gâtul cu brațul ei gol, fin, *marmoreu*, își apropie buzele de gura lui și-ncepu să-i vorbească” – *După această întâmplare minunată* (p. 222); „să moară cum o floare moare, cu toată primitiva ei frumusețe... astfel cum a mai murit o dată... de gândeai că e un înger *înmărmurit*” – *Avatarii faraonului Tlă* (p. 259); „dar întinsă, albă ca o ceară *mărmurită*, moartă era iubita lui” – *Legenda cântărețului* (p. 271). Forma adjectivală *marmoreán* sau *marmoreean* (< fr. *marmoréen*) apare și ea în scrierile unor autori români: „Simțindu-și ochii aspri îi lăsase în jos și sta acolo imobilă, *marmoreeană*” (Hortensia Papadat-Bengescu, *Drumul ascuns*, p. 474); „Nu mai scutură din umerii ei decoltați și *marmoreeni*” (Gib I. Mihăiescu, *Donna Alba*, p. 76); „Iată acum, aliniat ca un parter de

¹³ Pentru *mărmuriu* – *marmoreus*, vezi Radu 2011, p. 110-111.

¹⁴ De remarcat, în acest context, asocierea, plină de semnificații adânci, dintre marmură, zână și unde – aluzie la „păgâna zână Vineri”, Venus, născută din spuma valurilor și întruchipată în marmura „lumii cei antice” (Tohăneanu, *Eminesciene*, 43-45).

flori și plante, femeile cu umerii rotunzi, gâturi *marmoreane* mângâiate de coliere, mâinile albe încheiate cu cătușe de aur și platină” (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, p. 150).

Integrată de Eminescu în diverse structuri metaforice sau comparative, marmura nu evocă ideea de alb generic vorbind, ci trimite către albul statuar, albul statuilor antice, adevărate simboluri ale frumuseții și desăvârșirii artistice: „Înamorați de tine rămână ochii-mi triști/ Și vecinic urmăresc cum, *marmură*, te miști” – *Renunțare* (P, p. 502); „De ce cu ochii-ncremeniți sub bolte/ De *marmur* – tu-l privești cu spaimă crudă?” – *Maria Tudor* (P, p. 296); „Iar preotul smuncește c-o mână pânza fină/ Ce-acopere statua de *marmură* senină/ Și țesătura neagră de-un fin și gingaș tort/ Lăsând să cadă-n flăcări, șoptește-adânc: – E mort!” – *Gemenii* (P, p. 81); „Lungi cearcăne vinete se trăgeau împrejurul ochilor, și vine albastre se trăgeau pe fața ei albă ca o *marmură* vie” – *Făt-Frumos din lacrimă* (p. 21); „Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil [...] cu fața fină și albă ca tăiată-n *marmură*” – *Sărmanul Dionis* (p. 47); „Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca *marmura*”; „Văzu un cap frumos pe niște umeri largi și albi, pe un bust ce părea lucrat în *marmură*”; „În acea frumoasă statuă de *marmură* albă, în acel Adonis încremenit ea presupunea un suflet”; „cuprindea ca un privaz părul negru și uscat, acea frumoasă și ostentivă față de *marmură de Paros*”; „atunci o privesc ca pe o statuă de *marmură* sau ca pe-un tablou zugrăvit pe un fond luminos” – *Cezara* (p. 99, 100, 102, 108); „era aninat în cui bustul în mărime naturală, lucrat în ulei, a unui copil ca de vro optsprezece ani, cu păr negru și lung, cu buzele subțiri și roze, cu fața albă ca *marmura*”; „Un braț de-o albețe vergină ca cea mai curată *marmură* spânzura în josul patului”; „din fundul sicriului prea mare vedeai parecă o umbră albă, părul în dezordine, fața de-un alb vânt și împietrit ca al *marmorei*, buzele supte și ochii cei mari închiși”; „Sora sa stătea, o *marmură* vie, un geniu al durerii, răzimată, cu fața topită de durere, lângă un copac ce-și scutura frunzele galbene și pline de neaună pe – fața ei albă și rece”; „minteă mea nu vedea alt chip decât pe-acel înger de *marmură*: « Poesis! »”; „părul negru ca noaptea, despletit [...] flutura împrejurul gâtului ei alb ca *marmura* cea moartă”; „Să mai mângâi acea frunte de *marmură* nu mai puteam spera” – *Geniu pustiu* (p. 138, 151, 154, 157, 184, 211); „avea frunte de *marmură*, cu părul de aur cenușiu, cu ochii mari, în care cerul se-namorase”; „fața ei de *marmură* contrasta cu dominoul de mătase neagră”; „ar fi vrut s-o fixeze pe Cezara în locul în care sta, încât să încremenească, un sublim demon de *marmură*...”; „Ochii lui se primblau și cuprindeau cu sete acel corp de *marmură*” – *Avatarii faraonului Tlă* (p. 241, 254, 256, 257); „el dezveli încet acea figură cerească, de-o curăție și de-o finețe ca *marmura*” – *Moartea lui Ioan Vestimie* (p. 287); „nasul era corect și plin, părea tăiat în *marmură*” – *Aur, mărire și amor* (p. 294).

Iubita însăși, văzută prin „ochiul lumii cei antice”, apare „înmărmurată” măreț în opera de artă, a cărei perfecțiune este menită a învinge *tempus edax rerum* (Ovidius, *Met.*, XV, 234)¹⁵: „Dându-mi din ochiul tău senin/ O rază dinadins,/ În calea timpilor ce vin/ O stea s-ar fi aprins:// Ai fi trăit în veci de veci/ Și rânduri de vieți./ Cu ale tale brațe reci/

¹⁵ Cf. *Exegi monumentum aere perennius* (Horatius, *Carmina*, III, XXX, 1) „Am clădit un monument mai trainic decât bronzul”. În legătură cu viața eternizată în materia unei capodopere, vezi Tacciu 1979, 58.

*Înmărmureai*¹⁶ măreț:// Un chip de-a pururi adorat/ Cum nu mai au perechi/ Acele zâne ce străbat/ Din timpurile vechi¹⁷ – *Pe lângă plopii fără soț...* (A, p. 209-210). Frumusețea fără pereche și fără de moarte („Ai fi trăit în veci de veci”) a acestui „chip de-a pururi adorat”, prefăcut în marmură „eternă”, deșteaptă – în închipuirea poetului îndrăgostit de Grecia antică – imagini cufundate în „văi de mite”, așa cum este imaginea lui Venus Anadyomene, cea răsărită din valurile mării ori imaginea altor zeițe antice („Acele zâne ce străbat/ Din timpurile vechi”) sau așa cum este chipul sculptat de legendarul Pygmalion, îndrăgostit de propria sa opera (vezi Tohăneanu, *Eminesciense*, 43-45 și *Studii de stilistică eminesciană*, 183-184)¹⁸: „Din încrețirea lungii rochii/ Răsai ca *marmura* în loc –/ S-atârnă sufletu-mi de ochii/ Cei plini de lacrimi și noroc” – *Atât de fragedă...* (A, p. 139); „Din valurile vremii, iubita mea, răsai/ Cu brațele de *marmur*, cu părul lung, bălai” – *Din valurile vremii...* (A, p. 231); „Ea nu știe c-acel demon vrea să aibă de model/ *Marmura*-i cu ochii negri și cu glas de porumbel/ Și că nu-i cere drept jertfă pe-un altar înalt să moară/ Precum în vechimea sfântă se junghiau odinioară/ Virginile ce stătură sculptorilor de modele./ Când tăiau în *marmor* chipul unei zâne după ele” – *Scrisoarea V* (A, p. 179); „Și când răsai nainte-mi ca *marmura* de clară./ Când ochiul tău cel mândru străluce în afară [...]/ Azi când a mea iubire e-atâta de curată/ Ca farmecul de care tu ești împresurată./ Ca setea cea eternă ce-o au dupăolaltă/ Lumina de-ntunec și *marmura* de daltă [...]/ Când ești enigma însăși a vieții mele-ntregi.../ Azi văd din a ta vorbă că nu mă înțelegi!” – *Nu mă înțelegi* (A, p. 249); „Și talia-i ca-n *marmură* săpată/ Strălucea albă-n transparentul strai” – *Aveam o muză* (P, p. 101) ; „Și să-mi răsai din marea de suferinți, înaltă./ Ca *marmura* eternă ieșită de sub daltă” – *Gelozie* (P, p. 491); „umbră mirositoare a arborilor nalți arunca un reflect albastru asupra pielii ei, încât părea o statuă de *marmură* în lumina viorie” – *Cezara* (p. 118); „Sânul ei era acoperit numai c-o ușure cămașă de gaz care trăda mai mult decât acoperea pieptii cei mai rotunzi, mai albi, mai mici, ce păreau sculptați într-o *marmură* de argint de mâna unui sculptor orb, căci, văzând, n-ar fi putut decât să sfarme de gelozie opera sa”; „Voluptatea acelu sân de *marmură*, visătoria acelei fețe palide îndreptate spre cer, acele mâini mici și albe unite ca pentru rugăciune, [...] toate astea făceau un singur chip, un singur corp frumos, dulce, ideal” – *Geniu pustiu* (p. 160); „splendidul ei bust de *marmură* rămânea drept și mândru” – *La curtea cuconului Vasile Creangă* (p. 305); „ea purta o rochie neagră de tul subțire, care lăsa să se-ntrevadă niște săni de albețea *marmurii*” – *Falsificatorii de bani* (p. 319).

Consacrat în creația eminesciană, laitmotivul marmurei apare apoi constant în limbajul artistic românesc: „subțire și dreaptă, părea o stană de *marmură* albă” (Barbu Delavrancea, *Trubadurul*, p. 118); „Unde ți-e trupul, pe care îl văd și nu-l pot simți? El e alb ca *marmura* și moale ca puful” (Barbu Delavrancea, *Din memoriile Trubadurului*, p. 148); „ce fată fermecătoare! Un meșter din Italia n-ar săpa în *marmură* un trup mai curgător...” (Barbu Delavrancea, *Viforul*, p. 91); „făcu repede unghi drept din brațu-i alb, rotund și gol până la cot, puse iute despre soare, cu palma-i diafană, o mică perdea trandafirie privirii, se

¹⁶ G.I. Tohăneanu optează aici pentru „lecțiunea *înmărmurii*”, dat fiind că, spre deosebire de abstractul a *înmărmuri* („a rămâne imobil, uimit, uluit”), verbul a *înmărmura* regresează către concretul material, el însemnând „a dăltui și, implicit, a nemuri în marmură” (*Eminesciense*, 42-43).

¹⁷ Cu privire la „sensul erotic dar și estetic al simbolului marmurei”, vezi Tacciu 1979, 57-58.

¹⁸ De altfel, „în mod elocvent”, una din variantele postumei *Apari să dai lumină* purta chiar titlul *Pygmalion* (vezi Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, 183).

rezemă cu celălalt braț săpat în *marmură* vie de balustrada cafenie a cerdacului, se mlădie puțin înainte, rămase neclintită și se uită țintă... O mai frumoasă și mai desăvârșită cariatidă nu se putea închipui...”; „Chipul durerii deznădăjduite, chemând asupra-i îndurarea cerului, n-ar trebui să fie altfel săpat în *marmură*” (Calistrat Hogaș, *În munții Neamțului. Floricica*, p. 151, 158); „În liniile de *marmură* ale feței sale de o ideală frumusețe, așa de întipărit era extazul credinței!...” (Calistrat Hogaș, *Amintiri dintr-o călătorie. În valea Sabasei*, p. 73); „De lebedă-i e gâtul; de *marmură*-al său piept,/ Aci, de pe-o terasă, îl vezi semeț și drept” (Alexandru Macedonski, *Neron*, p. 136); „Și-aș vrea să mai am, laolaltă,/ Talentul de sculptor, copilo./ Și-atunci să-mi răsari de sub daltă/ Din *marmură*, – albă, înaltă,/ Frumoasă ca Venus din Milo!” (George Topârceanu, *Cântec*, p. 214); „Mâncile largi lăsau să se vadă minunatele ei brațe rotunde și albe ca *marmura*” (Gheorghe Tomozei, *Miradoniz*, p. 269); „Ceea ce uimea și colabora în chip armonios cu plasticitatea trupească era o finețe de *marmură* a incarnatului. Nici un por nu se zărea pe netezimea obrazului sau a buzelor” (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 218); „Fă-i pirostriei ivoriul fierbinte-al unui trup/ Cu amintiri de *marmor*i și cu miros de stup” (Tudor Arghezi, *Stihuri*, p. 109)¹⁹.

Evocând însă albul strălucitor, statuar, al unor „corpuri de ninsori”, marmura amintește totodată „răceala, imobilitatea, duritatea” pietrei insensibile (vezi Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, 176-177), imaginea aceasta regăsindu-se atât în spațiul poeziei latine, cât și în spațiul poeziei românești. Semnificative în acest sens sunt versurile în care Vergilius descrie scena întâlnirii dintre Aeneas și Dido în Infern, scenă în care, în ciuda gesturilor tandre ale eroului și a eforturilor lui de a o consola, Dido rămâne inflexibilă, comparația cu marmura de Paros²⁰ având rolul de a superlativiza rigiditatea și recea ostilitate din comportamentul reginei: *Talibus Aeneas ardentem et torva tuentem/ Lenibat dictis animum lacrimasque ciebat./ Illa solo fixos oculos aversa tenebat./ Nec magis incepto vultum sermone movetur/ Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes* (*Aen.*, VI, 467-471) „Cu-atare vorbe încerca Enea/ Să-i stâmpere pornirea arzătoare./ Privirea-i firoasă s-o îmbune/ Ș-o lacrimă din ochi mereu să-i stoarcă./ Dar al ei chip tot timpul cuvântării./ Rămase-așa de neclintit, de parcă/ De piatră ar fi fost, de piatră dură/ Sau dintr-un cleanț de marmură din Paros²¹” (p. 295-296).

Aceeași albă „strălucire” corporală se asociază cu „aspra nepăsare” a iubitei în versurile eminesciene și către această „*marmură* vie”, iubită „pătimaș și îndărătnic”, poetul înalță un *carmen* emoționant, patetic, în care se succed, într-un ritm viu, dramatic, rugăminți, reproșuri, acuze, extaz și în care „răsună, ca-ntr-o scoică marină, toate furtunile potolite ale zbruciumatei sale iubiri de totdeauna”²²: „Apari să dai lumină arcetelor ferești,/ Să văz în templu-i zâna cu farmece cerești./ Prin vremea trecătoare lucește prea curat/ Un chip tăiat de daltă, de-a pururi adorat./ Privi-te-voi cu ochii în lacrimi fierbinți.../ O, *marmură*, aibi milă de-a mele rugăminți!// Îndură-te și lasă privirea-mi s-o consol/ La alba strălucire a gâtului tau gol./ La dulcea rotundire a sânilor ce cresc,/ La noaptea cea adâncă din ochiul tău ceresc./ Să

¹⁹ Pentru alte exemple din poezia argheziană, vezi Constantinovici 2008, 276-277.

²⁰ În ce privește funcția comparației cu marmura, „aceea de a reda tot ideea de superlativ, de data aceasta al adjectivului *rece*, în înțelesul său figurat”, vezi Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, 177.

²¹ Cf.: „Aspru granit și marmură-acolo cioplită ea pare” (trad. George Coșbuș, p. 209); „sta ca o stâncă neclintită de cremene, ori ca o stană de marmură” (trad. Eugen Lovinescu, p. 217).

²² Perpersicius, apud G.I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, 179.

văd că de privirea-mi tăcând te înfiori.../ O, *marmură*, aibi milă de ochii-mi rugători!// Aș vrea cu-a mele lacrimi picioarele să-ți scald./ În dulcea-nfiorare a sufletului cald./ Să mor pătruns de jalea amorului meu sfânt./ Ca lebăda ce moare de propriul ei cânt./ Să mor de-nțâia rază din ochii tăi cei reci.../ O, *marmură*, aibi milă de stingerea-mi pe veci!// [...] Și nici o bucurie în cale-mi nu culeg./ Nimic de care-n lume iubirea să mi-o leg./ Pustiul și urâtul de-a pururi mă cuprind.../ Doar brațele-ți de *marmur* în visul meu se-ntind!// [...] Cu aspra nepăsare tu sufletu-mi aduci/ Pe cele doua brațe întinse-a sfintei cruci/ Și buzele-nsetate cu fiere mi le uzi./ Când ruga mea fierbinte nu vrei să o auzi./ Mă faci părtaș în lume durerilor lui Crist.../ O, *marmură*, aibi milă de sufletul meu trist!// Dar te cobori, divino, pătrunsă deal meu glas./ Mai mândră, tot mai mândră la fiecare pas.../ Visez, ori e aievea? Tu ești în adevăr?/ Tu treci cu mâna albă prin vițele de păr?/ Dacă visez, mă ține în vis, privindu-mi drept.../ O, *marmură*, aibi milă să nu mă mai deștept!” – *Apari să dai lumină* (P, p. 498-500).

Ecuția *marmură* = „ființă rece, inaccesibilă”, „nepăsătoare, fără inimă” este întâlnită, de altfel, frecvent la Mihai Eminescu (vezi Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, 177-178), căci „Femeia-marmură” și „răceala funciară a acesteia”, se încadrează în bine-cunoscutul „Complex al Meduzei”, în care transpare „sentimentul uneori misogin al poetului” (Tacciu 1979, 57): „*Ca marmura* de albe, ca ea *nepăsătoare*./ Prin aerul cel roșu, femei trec cu-arme-n braț” – *Împărat și proletar* (A, p. 83); „Altele sunt mai frumoase, mult mai mândre, mai bogate./ Dar *ca marmura cea rece* nu au inimă de fel” – *De ce să mori tu?* (P, p. 62); „Iară dona nu trădează ce-n simțire-i se petrece./ Nu trădează de-i durere, voieșie, nepăsare –/ Poate vru să deie prețul părții cei învingătoare/ Și de-aceea rămăsese *ca și marmura de rece*” – *Antropomorfism* (P, p. 269); „Sub umerii-unei fete *ca marmura de rece*/ Sunt umbrele-ntristării, ce-adânci l-arată slab;/ Prin ochii mari și negri o îndoială trece./ Ce fulgeră în taină, apoi dispăre-n grab” – *Codru și salon* (P, p. 375); „Atâta de frumoasă... și tot numai femeie?/ Ah, am crezut o clipă că ești poate o zeie./ *Ca marmura de rece* că treci pe lângă oameni./ Din ființe muritoare nici uneia nu-i sameni” – *Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!* (P, p. 319). Tot aici pot fi amintite poeziile *Amorul unei marmure* și *Scrisoarea V*, precum și nuvela *Cezara*, în al căror cuprins, termenul *marmură* este, în chip simbolic, înlocuit sau întărit prin substantivul *piatră* ori prin sintagma *sloi de gheață*: „Eu singur n-am cui spune nebunul meu amor./ Căci mie mi-a dat soarta amara mângâiere/ *O piatră* să ador” – *Amorul unei marmure* (A, p. 42); „Când vezi *piatra* ce nu simte nici durerea și nici mila –/ De ai inimă și minte – feri în lături, e Dalila!” – *Scrisoarea V* (A, p. 180); „– Dulcele meu *sloi de gheață* – tu, *marmură!* tu, *piatră!* tu!” – *Cezara* (p. 111). Imagini similare ne întâmpină, ulterior, și în paginile altor scriitori români²³: „față de *marmură rece* a lui Dinu, ochii lui întotdeauna pierduți în contemplarea unor lucruri nevăzute Irinei...” (Mircea Eliade, *Huliganii*, p. 125); „Oh! Doamne, rău m-ai urgisit, / În soarta mea m-am împietrit/ Rămân *ca marmura de rece*.../ Să plâng, să sufăr, am uitat./ Am fost un cântec care trece./ Și sunt un cântec încetat/ Rămân *ca marmura de rece*.../ Uscat e tot ce-a înflorit, / Entuziasmul a murit./ Și a mea inimă a-nghetat.../ Am fost un cântec care trece/ Și sunt un cântec încetat” (Alexandru Macedonski, *Psalmi Moderni. I. Oh! Doamne*, p. 75-76).

²³ De remarcat însă că, în aceste exemple, *femeia-marmură* este înlocuită de *bărbatul-marmură*.

Dincolo însă de aceste extrem de sugestive asocieri cu duritatea pietrei insensibile, românescul *marmură*, ca și latinescul *marmor* rămân termeni cromatici prin excelență, înzestrați cu o deosebită capacitate de a evoca viu, expresiv albul sclipitor, strălucitor, un alb ca de zăpadă – emblematic pentru tema corpului uman sau pentru lucrări de artă arhitectonică și sculpturală.

Bibliografie:

- André, J. 1949. *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*, Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Bachelard, Gaston. 1998. *Pământul și reveriile voinei*, traducere de Irina Mavrodin, București, Ed. Univers.
- Baran, Neculai V. 1983. *Les caractéristiques essentielles du vocabulaire chromatique latin (Aspect général, étapes de développement, sens figurés, valeur stylistique, circulation)*, in *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, Berlin, New York, Walter de Gruyter, p. 321-411.
- Călinescu, George. 1998. *Enigma Otiliei*, vol.I, Chișinău, Litera.
- Constantinovi, Simona. 2008. *Dicționar de termeni argezieni*, volumul II (G–O), Timișoara, Editura Universității de Vest.
- Delavrancea, Barbu. 1996. *Apus de soare*, Chișinău, Litera.
- Idem. 1997. *Între vis și viață. Proză literară*, Chișinău, Litera.
- Eliade, Mircea. 1992. *Huliganii*, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Mircea Handoca, București, Ed. Rum-Irina.
- Eminescu, Mihai. (A). *Luceafărul. Antume*, București–Chișinău: Litera Internațional.
- Idem. (P). *Memento mori [Postume]*, București–Chișinău: Litera Internațional.
- Idem. 1997. *Geniu pustiu. Proză literară*.
- Gaffiot, F. [1934]. *Dictionnaire français latin*, Paris: Hachette.
- Hogaș, Calistrat. 1986. *Pe drumuri de munte*, ediția a II-a, prefață, note și bibliografie de Ilie Dan, București, Editura Albatros.
- Horatius, 1980. *Opera omnia*. 1. *Ode. Epode. Carmen saeculare*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indici: Mihai Nichita, ediție critică, stabilirea textului și selecția traducerilor din *Ode, Epode și Carmen saeculare*: Traian Costa, București, Editura Univers.
- Macedonski, Alexandru. *Excelsior*, București-Chișinău: Litera Internațional.
- Mihăiescu, Gib I. 1998. *Donna Alba*, Chișinău, Litera.
- Minulescu, Ion [2001]. *Nu sunt ce par a fi*, București – Chișinău: Litera Internațional.
- Odobescu, Alexandru. 1990. *Pseudo-cynegeticos*, ediție de G. Pienescu, prefață de Constantin Măciucă, București: Editura Albatros.
- Ovidius, Publius, Naso. [2001]. *Opere*, [Chișinău]: [Editura Gunivas].
- Pelletier-Michaud, Lydia. 2007. *Couleurs, lumière et contrastes chez les lyriques grecs et les élégiaques latins*, mémoire présenté à la Faculté des études supérieures de l'Université Laval dans le cadre du programme de maîtrise en études anciennes pour l'obtention du grade de maître ès arts (M. A.), Département des Littératures, Faculté des Lettres, Université Laval, Quebec.
- Petronius, Gaius Arbiter. 1991. *Satyricon*, traducere, prefață și note de Eugen Cizek, grafica și ilustrația de Mihai Bacinsky, [Chișinău]: Hyperion.
- Papadat-Bengescu, Hortensia. 1986. *Fecioarele despletite. Concert din muzică de Bach. Drumul ascuns*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Petrescu, Camil. 1997. *Patul lui Procrustes*, ediție îngrijită și curriculum vitae de Florica Ichim, București, 100+1 Gramar.
- Pillat, Ion. *Limpezimi. Versuri*, București – Chișinău, Litera Internațional.

- Propertii, Sexti. 1992. *Opera omnia*, ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav, București, Editura Univers.
- Radu, Gabriela. 2011. *Eneida – repertoriu lexical. Traducerea G.I. Tohăneanu*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
- Tacciu, Elena. 1979. *Eminescu. Poezia elementelor – Eseu asupra imaginației materiale în postumele de tinerețe* –, [București]: Cartea Românească.
- Teodoreanu, Ionel. 1967. *La Medeleni*, roman, IV, *Între vânturi*, ediție îngrijită de Nicolae Ciobanu, [București], Editura pentru Literatură.
- Tibullus, Albius și autorii Corpusului tibulian. 1988. ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav, București: Editura Univers.
- Tohăneanu, G.I. 1979. *Arta evocării la Sadoveanu*, Timișoara: Editura Facla.
- Idem. 1989. *Eminesciune (Eminescu și limba română)*, Timișoara: Editura Facla.
- Idem. 1965. *Studii de stilistică eminesciană*, cap. *Un leitmotiv eminescian: marmura*, București: Editura Științifică.
- Tomozei, Gheorghe. [2002]. *Altair. Poezii. Miradoniz. Copilăria și tinerețea lui Eminescu*, București-Chișinău, Litera Internațional.
- Topârceanu, George. [2001]. *Balade vesele și triste*, București – Chișinău, Litera Internațional.
- Vergilius, Publius, Maro. 1994. *Eneida*, prefață și traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara: Editura Antib.
- Idem. 1997. *Bucolice. Georgice*, prefață și traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara: Editura Amarcord.
- Idem. 1978. *Eneida*, în românește de Eugen Lovinescu, antologie, tabel cronologic, prefață, note și bibliografie: Gabriela Creția: Editura Albatros.
- Idem. 1980. *Eneida*, ediție critică, traducere de George Coșbuc, ediție îngrijită, note și prefață de Stella Petecel, București: Editura Univers.